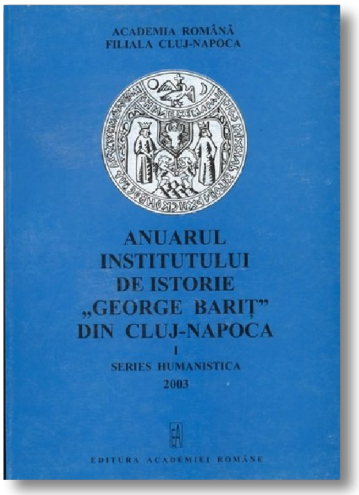

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Contribuția revistei „Societatea de mâine" la dezvoltarea sociologiei românești interbelice

Andrei Negru

How to cite this article:
Negru, Andrei (2003) *Contribuția revistei „Societatea de mâine" la dezvoltarea sociologiei românești interbelice*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 1, pp. 247–273. DOI: 10.5281/zenodo.22965482

© 2003: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

CONTRIBUȚIA REVISTEI „SOCIETATEA DE MÂINE" LA DEZVOLTAREA SOCIOLOGIEI ROMÂNEȘTI INTERBELICE

Andrei Negru

Institutul de Istorie „George Barițˇ" din Cluj-Napoca

Revista „Societatea de mâine" constituie o prezență demnă de menționat în peisajul publicisticii sociologice românești interbelice. Proiectată încă din anul 1919 și apărută, datorită unor condiții obiective, abia în anul 1924, revista s-a dorit a fi un instrument pentru transpunerea în practică a idealurilor și hotărârilor Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918. Așa cum menționa mai târziu Ion Clopoțel, mentorul, editorul, redactorul șef și apoi directorul „Societății de mâine", „Gândul hotărâtor al înființării și organizării acesteia a rezidat în climatul epocal din 1918 ca o îndatorire sacră de a susține transformarea în realități a istoricelor rezoluții proclamate de Adunarea națională de la 1 Decembrie"[1].

În consens cu acest deziderat nobil și major, revista și-a fixat ca obiectiv prioritar să militeze pentru democratizarea societății românești și pentru emanciparea politică și culturală a masei de cetățeni ai tânărului stat național român, să susțină drepturile celor mulți la lumină și educație, fondatorii ei considerând că „poporul românesc nu poate fi mai bine apărat și ajutorat să-și dezvăluiască neprețuitele comori cu care este înzestrat, decât dându-i-se un regim care să facă posibilă revărsarea neîngrădită a energiilor sale [...] Credința noastră nestrămutată este că problema fundamentală a zilelor noastre este problema culturii. Ea nu se poate dezlega decât la lumina științelor"[2].

Deschiderea „Societății de mâine" spre știință în general și spre cea socială în special a fost evidentă din chiar subtitlurile purtate succesiv de-a lungul celor două decenii de apariție (aprilie 1924–februarie 1935, la Cluj; martie 1935–aprilie 1945, la București), și anume: revistă săptămânală/bilunară pentru probleme sociale și economice; revistă socială și culturală; revistă de știință sociografică, de estetică și cultură; revistă de știință sociologică, de estetică și cultură. Această deschidere, necesară în cazul unei publicații care își propusese să contribuie la optimizarea și conducerea vieții sociale, a fost întărită și confirmată prin cooptarea lui D. Gusti și

[1] I. Clopoțel, *Amintiri și portrete*, Timișoara, Edit. Facla, 1973, p. 167.

[2] Idem, *Chemarea noastră*, „Societatea de mâine", an I, 1924, nr. 1, p. 5.

An. Inst. de Ist. „G. Barițˇ" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. I, 2003, p. 247–273

V. Goldiş în primul Comitet de direcţie al revistei, precum şi prin atragerea în rândul colaboratorilor a unor nume consacrate ale domeniului, aşa cum au fost Tr. Herseni, Tr. Brăileanu, G. Vlădescu-Răcoasa, C. Sudeţeanu sau E. Bernea.

Dar factorul care a contribuit în mod decisiv la orientarea revistei „Societatea de mâine" spre problematica sociologică, atât pe latura sa teoretică, cât, mai ales, pe cea empirică, de cercetare a realităţii sociale a fost pasiunea şi pregătirea în domeniu a lui I. Clopoţel. Urmând exemplul lui V. Goldiş (care i-a fost mentor în ale gazetăriei), el însuşi un cititor şi un comentator asiduu şi avizat al unor lucrări de sociologie şi politică, I. Clopoţel s-a apropiat de literatura sociologică în perioada arădeană a activităţii sale ziaristice, pe care apoi a aprofundat-o în timpul studiilor universitare de la Viena şi Paris: „De timpuriu [...] mi-am dat seama de actualitatea şi valoarea ştiinţei societăţii, care este sociologia. Cunoaşterea legilor de dezvoltare ale propăşirii omului, ale neatârnării naţiunilor, ale dăinuirii statelor, ale comunităţii universale umane sub auspiciile păcii netulburate mi s-au impus cu necesitate ca oxigenul vieţii cotidiene"[3].

De asemenea, I. Clopoţel s-a apropiat în perioada studiilor universitare budapestane de mişcarea maghiară de cercetare sociografică condusă de Iaszi Oszkar[4], apropiere cu efecte benefice pentru activitatea sa viitoare pe terenul cercetării sociale, precum şi pentru orientarea revistei în această direcţie.

„Societatea de mâine" a fost, astfel, un for de promovare şi de susţinere a cercetării sociale, fiind deschisă şi spre valorificarea publicistică a rezultatelor acesteia. Cunoaşterea ştiinţifică a realităţii sociale nu a fost privită însă ca un scop în sine, ci ca un mijloc pentru fundamentarea concluziilor şi soluţiilor de ordin practic. Pe lângă asemenea materiale rezultate din observarea şi investigarea vieţii sociale, revista a publicat în mod frecvent şi valoroase studii şi articole cu caracter teoretic, semnate de sociologii pe care i-am menţionat anterior şi de alţii mai puţin consacraţi, dar buni cunoscători ai literaturii şi problematicii teoretice sociologice. De asemenea, „Societatea de mâine" şi-a propus să publice recenzii ale celor mai importante lucrări de sociologie, precum şi lista completă a apariţiilor româneşti şi străine în domeniu de după primul război mondial, pentru a veni în sprijinul celor interesaţi de ştiinţa socială sau al celor dornici să-şi alcătuiască o bibliotecă de specialitate.

Deşi datele cantitative rezultate în urma recensământului sociologic, efectuat cu ajutorul unei grile analitico-tematice, utilizate în cercetarea istoriei sociologiei româneşti[5], în cele 6906 pagini ale revistei, evidenţiază caracterul enciclopedic al acesteia (numai 18,89% din numărul total de pagini şi numai 24,61% din totalul articolelor conţin informaţie sociologică relevantă), revendicarea „Societăţii de

[3] Idem, *Sociologie şi sociografie. O grupă de probleme din depresiunea carpatică Bran*, „Viitorul social", an II, 1973, nr. 2, p. 430.

[4] *Ion Clopoţel la 90 de ani* – Interviu realizat de S. Chelcea şi I. Filipescu, „Viitorul social", an LXXVI, 1983, nr. martie-aprilie, p. 160.

[5] Vezi Şt. Costea, Maria Larionescu, *Societatea şi problemele sociale româneşti oglindite în revista „Viitorul social"*, „Viitorul social", an LXXV, 1982, nr. noiembrie–decembrie, p. 721.

mâine" de către publicistica de factură sociologică este justificată de analiza calitativă a conținutului ei.

Problematica sociologică a revistei[6] se structurează pe șase grupe tematice principale, și anume: teorii asupra societății; structură și dinamică socială; unități sociale; socializare–comunicare–cultură; sistem normativ–organizare–cunducere; metode și tehnici de cercetare socială.

1. TEORII ASUPRA SOCIETĂȚII

Primul grup de teme sociologice din punct de vedere al ponderii deținute în producția sociologică a revistei îl constituie cele grupate sub genericul de *teorii asupra societății* (287 unități tematice, respectiv 28% din totalul acestora). Acest domeniu tematic cuprinde patru subdiviziuni – *expozee asupra societății*; *școli, curente, personalități sociologice*; *teorie și practică socială*; *critică teoretică* – dintre care numai primele două sunt prezente în aproape toți anii de apariție a revistei.

Subdomeniul cel mai frecventat, *expozee asupra societății,* comportă o serie de nuanțe, modul de abordare a problemelor oscilând între materiale pur teoretice și unele cu caracter pur descriptiv.

Demersul teoretic a fost prezent în revistă prin:

1) studii și articole semnate de câțiva reprezentanți de marcă ai sociologiei noastre interbelice;

2) dezbateri asupra unor fenomene sociale;

3) discuții pe marginea unor noțiuni și concepte sociologice;

4) analize segmențiale sau globale ale societății românești din perioadă, care, toate, au contribuit la dezvoltarea patrimoniului ideatic al sociologiei noastre.

Cea mai substanțială colaborare la „Societatea de mâine" a avut-o, din această perspectivă, Tr. Herseni, al cărui debut în publicistica sociologică a fost strâns legat de activitatea revistei. În acest context, Tr. Herseni prefigurează, prin articolele asupra naturii societății și prin cele privind explicația și metodologia sociologică, viitoarele sale lucrări fundamentale în domeniu, *Teoria monografiei sociologice* și *Realitatea socială. Încercare de ontologie regională.* În opinia sa, „Ontologia regională a societății trebuie să studieze societatea ca existență. Mai întâi să urmărească dacă există cu adevărat o realitate corespunzătoare acestui nume, apoi în ce constă modul ei specific de existență și, în sfârșit, pentru că om fără societate nu există, iar societatea înseamnă planul de existență al culturii, al spiritului obiectiv, care sunt raporturile existențiale dintre om, societate și cultură"[7].

Acestor întrebări, Tr. Herseni le răspunde în articolele „Ontologia regională a societății", „Socialul ca spirit obiectiv", „Analiza structurală a vieții sociale" și

[6] Vezi A. Negru, E. Pop, *Societatea de mâine. Indice bibliografic adnotat,* vol. I-II, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2001.

[7] Tr. Herseni, *Ontologia vieții sociale,* „Societatea de mâine", an. IX, 1932, nr. 13-14, p. 203.

„Filosofia evoluției sociale", în care se conturează concepția sa asupra naturii fenomenologice a societății umane, în care apar elemente de tip structuralist și funcționalist[8]: „Societatea este însăși existența noastră și ne e dată direct în conștiință. Cum nu ne putem îndoi de existența fiecăruia dintre noi, tot așa nu ne putem îndoi de existența noastră împreună [...] Primul dat și cel mai indubitabil este conviețuirea omenească [...]"[9], care presupune existența unui sistem unitar de raporturi, a unei anumite structuri în care se încadrează viața socială, pentru a putea exista social. Constituind, așadar, un complex de raporturi, structura este o realitate funcțională și, în calitatea sa de mod de existență a societății, îi imprimă și ei acest caracter, societatea fiind, astfel, o realitate care nu există în sine, ci numai prin raporturile pe care le produce și prin funcțiile pe care le integrează. Societatea, afirmă el, este „totalitatea structurală a conviețuirii umane. Ea constituie un gen de existență proprie oamenilor. Părțile pe care le coordonează sunt activități umane, elementele pe care le unifică suntem chiar noi, în existența noastră spirituală. Societatea nu este de natură materială sau corporală, ea nu e o configurație fizică, ci o realitate de natură spirituală. Specificul structurii sociale față de celelalte structuri existente este chiar spiritualitatea, cultura sau, identificând cultura cu spiritul obiectiv, putem spune că societatea este totalitatea structurală a grupărilor omenești producătoare de spirit obiectiv"[10].

Teoretician al monografiei sociologice, Tr. Herseni a fost preocupat și de definirea obiectului a ceea ce el a denumit *sociologia distanței.* Plecând de la experiența sa de teren, el subliniază importanța cadrului cosmologic pentru demersul monografic, cercetarea raportului dintre natură și cultură fiind, în opinia sa, unul din multiplele subiecte de interes sociologic. Între aceste subiecte el plasează și distanța socială, fenomen cu manifestări diverse: „Sub aceeași denumire de distanță pot intra în sociologie lucruri profund diferite: o distanță geometrică sau spațială; distanța dintre grupele sociale, clase, caste sau categorii sociale; distanța creată de calitățile personale ale indivizilor; distanța psiho-socială, bazată pe respect, iubire etc.; distanța străinilor față de poporul unei țări și problemele ce le implică"[11].

Pornind de la aceste tipuri, sociologia distanței comportă, după părerea sa, mai multe subdiviziuni, și anume:

– *Sociologia spațiului,* care cuprinde toate faptele pentru a căror explicare este necesar apelul la distanța metrică obișnuită, fiind de subliniat în acest context importanța sociologică a sistemului de căi și mijloace de comunicație.

– *Sociologia vecinătății,* care include toate fenomenele sociale determinate de proximitatea spațială dintre indivizi. Vecinătatea este definită de către Herseni ca o asociație economică de ajutorare reciprocă cu caracter intermitent, excepțional,

[8] A. Mihu, *Studiu introductiv* la: Tr. Herseni, *Sociologie. Teoria generală a vieții sociale,* București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 19.

[9] Tr. Herseni, *Ontologia regională a societății,* „Societatea de mâine", an X, 1933, nr. 3-4, p. 53.

[10] Idem, *Analiza structurală a vieții sociale,* „Societatea de mâine", an XI, 1934, nr. 4-5, p. 71.

[11] Idem, *Sociologia distanței,* „Societatea de mâine", an VIII, 1931, nr. 3-4, p. 77-78.

care depăşeşte însă întotdeauna forma economică, fiind de fapt un fenomen social de prim rang şi, ca atare, o problemă sociologică tip.

– *Sociologia antagonismelor dintre stările sociale ale societăţii*, a distanţelor care există şi care se manifestă între acestea în diferite sisteme sociale, problemă complexă, cu valenţe sociale, politice şi etice, considerată a fi cea mai interesantă şi mai importantă problemă a sociologiei distanţei. Împărţirea societăţii umane în tabere, caste şi clase sociale constituie, în opinia sa, o permanenţă a istoriei, existenţa claselor şi a categoriilor sociale fiind determinată de însăşi natura societăţii, care implică o anumită organizare şi stratificare. Problema care se pune în acest context este înlăturarea discrepanţelor, a distanţei sociale dintre diferitele etaje ale societăţii, realizarea unei echilibrări a distanţelor dintre membri acesteia.

– *Sociologia relaţiilor dintre indivizii aflaţi în raport direct* (părinte–copil, magistru–discipol), relaţii cu natură dublă şi contradictorie, teoretizate actualmente în formula „conflictului dintre generaţii".

– *Sociologia străinului,* care are o problematică complexă şi sintetică în raport cu celelalte. Sarcina ei constă în stabilirea cauzelor şi a criteriilor în funcţie de care se poate stabili calitatea de străin a unui individ într-o anumită societate, momentul în care această calitate îşi pierde conţinutul, precum şi momentul asimilării individului în noul context social.

Alături de Tr. Herseni, şi alţi colaboratori ai revistei au fost prezenţi în paginile sale cu analize sociologice de diferite nivele de generalitate. Astfel, V. Goldiş considera că existenţa formaţiunilor sociale este determinată în principal de trei tipuri de relaţii: a) relaţia om–natură; b) relaţia om–om; c) relaţia om–absolut, aceasta din urmă având caracter determinant. Societatea, spune el, este un dat de natură sufletească, spirituală, în care credinţa domină raţiunea şi o înlătură ca fiind inoperantă în „domeniul inexperimentabil al absolutului". Primatul vieţii spirituale asupra celei materiale şi caracterul neîntrerupt al progresului constituie argumentele criticii întreprinse de el la adresa marxismului.

Revista a publicat însă şi puncte de vedere ale unor autori care s-au situat pe poziţii determinist-economice. „Dacă scrutăm cu atenţie noima aşezărilor omeneşti, ne convingem că nimic nu se face întâmplător, ci orice aşezare este prezidată de o necesitate economică. Prioritatea factorului economic este evidentă", afirma I. Clopoţel[12].

În opinia lui Ilie Cristea, un adept declarat al meterialismului istoric, edificiul social se divide în două părţi: infrastructura economică şi suprastructura politică. Infrastructura este factorul determinant şi permanent al dezvoltării sociale, schimbările la nivelul său antrenând transformări la nivelul suprastructurii.

La acest nivel al analizei, revista şi colaboratorii ei s-au remarcat şi prin contribuţii privind definirea unor fenomene sociale, precum şi a unor concepte şi noţiuni şi, prin aceasta, la îmbogăţirea patrimoniului conceptual al sociologiei

[12] I. Clopoţel, *O antinomie aparentă,* „Societatea de mâine", an IV, 1927, nr. 23-24, p. 209.

românești. Astfel de analize au vizat: opinia publică (C. Sudețeanu), evoluția socială (Al. Claudian, I. Clopoțel, Ilie Cristea), progresul social (I. Clopoțel), revoluția (Al. Claudian, N. Ghiulea), asocierea (N. Ghiulea), lupta de clasă (I. Mehedințeanu), socialul (C. Atanasiu), familia (Al. Ciura), gospodăria țărănească (Ad. Negrea) etc.

O altă direcție evidențiată în cadrul subtemei *expozee asupra societății* cuprinde materiale care conțin analize socio-istorice, segmențiale sau globale, ale societății românești. Dintre acestea menționăm:

a) Analiza întreprinsă de Tr. Brăileanu asupra transformărilor petrecute în societatea bucovineană după Unirea din 1918. În prima parte a studiului său intitulat „Principii generale de sociologie", în care fixează cadrul teoretic al analizei, Tr. Brăileanu afirmă că societatea umană este influențată în mersul ei de trei categorii de înrâuriri: 1) a mediului ambiant; 2) a societăților străine (a forțelor politice); 3) a personalităților (a forțelor individuale), cea de-a doua părându-i-se a fi cea mai importantă. Ca atare, el își propune să cerceteze transformările structural-funcționale produse în societatea bucovineană ca urmare a includerii sale într-o nouă organizație politică, aceea a statului național român.

b) Analiza socio-istorică întreprinsă de P. Suciu asupra structurii sociale a societății ardelene, asupra problemei agrare din acest perimetru, ca și asupra demografiei orașelor ardelene, pe baza căreia încearcă explicarea stării de fapt din momentul respectiv, caracterizată prin dezechilibrul structurii sociale (absența clasei de mijloc românești), precum și prin insuficienta dezvoltare a populației urbane autohtone.

c) Analiza materialist-istorică a evoluției societății românești realizată de Ilie Cristea pe o perioadă de 100 de ani, începând cu anul 1829, care definește în concluziile sale stadiul social-economic atins în momentul respectiv și perspectivele socialiste ale României, în contextul unei iminente dispariții, după părerea sa, a sistemului capitalist.

Școli, curente, personalități sociologice este cea de a doua subdivizune importantă a domeniului *teorii asupra societății*, cuprinzând lucrări consacrate prezentării unor școli și curente sociologice, a unor curente ideologice manifeste în perioada interbelică, precum și a unor personalități ale sociologiei românești și internaționale sau ale vieții politice contemporane. Aceste prezentări au vizat familiarizarea cititorilor cu principalele curente de idei, cu teoriile sociale autohtone și străine, încercând, în același timp, să ofere sugestii și soluții de optimizare a proceselor sociale din țara noastră. „Opiniile filosofilor și sociologilor asupra progresului omenesc sunt instructive și merită o strădanie aprofundată și meticuloasă pentru a le pune în lumină și a descoperi aplicațiile posibile la actualitatea românească", afirma, de pildă, I. Clopoțel[13].

[13] Idem, *Teorii filosofice asupra progresului*, „Societatea de mâine", an XI, 1934, nr. 1-2, p. 3.

„Societatea de mâine" a publicat două articole în care Tr. Herseni face o trecere în revistă a principalelor curente existente în sociologia internaţională în momentul respectiv (individualism, mecanicism, istoricism, contractualism, universalism, noologism, fenomenologism) şi prezintă noile tendinţe manifestate în domeniu, inspirate din cele două direcţii fundamentale ale dezvoltării sociologiei, direcţia speculativ-filosofică, respectiv direcţia empirist-ştiinţifică. Subliniind faptul că ultimele tendinţe înregistrate în domeniul ştiinţei sociale sunt de natură empirică, Tr. Herseni precizează că cercetarea monografică se integrează tendinţelor de revenire la investigarea directă a realităţii, constituind, prin metodă şi prin rezultate, o nouă direcţie a sociologiei contemporane.

Revista a acordat un spaţiu larg prezentării activităţii Şcolii sociologice de la Bucureşti şi a Institutului Social Român. Astfel, Tr. Herseni şi E. Bernea au semnat materiale în care au expus principalele coordonate teoretice şi metodologice ale Şcolii monografice, iar Şt. Voicu a făcut o apreciere de ansamblu asupra rezultatelor cercetării monografice, relevându-i atât meritele („imensul material documentar pe care îl descoperă şi îl dezvăluie"), cât şi neajunsurile („neputinţa de a se dezvolta, din cauză că rezultatele obţinute contrazic permanent interesele oficialităţii pe care sociologia oficială trebuie să le reprezinte în ştiinţă")[14].

În „Societatea de mâine" s-au făcut referiri şi la diferite curente şi doctrine sociologice. Astfel, I. Clopoţel a prezentat cititorilor disputa dintre individualism şi colectivism, care, după părerea sa, nu se află în raport de opoziţie, ci de determinare reciprocă, fapt demonstrat de situaţia existentă în regimurile social-democrate, unde personalitatea, individualitatea beneficiază de condiţii reale de dezvoltare. Tr. Brăileanu a analizat opoziţia dintre organicism şi individualism, pe baza unor expozee din literatura sociologică internaţională, iar N. N. Matheescu s-a referit la individualism, materialism istoric şi evoluţionism ca principale teorii asupra raportului individ-societate, considerând că teoria materialistă este singura care permite analiza şi rezolvarea obiectivă a respectivului raport. De asemenea, au existat preocupări şi pentru dezbaterea unor aspecte legate de avântul tot mai mare al mişcării socialiste, în legătură directă cu încercările de a găsi cel mai adecvat sistem de organizare socială.

Constituind unul dintre asemenea posibile sisteme, socialismul trebuia supus unei analize ştiinţifice imparţiale. În urma unei asemenea analize, I. Clopoţel releva faptul că superioritatea socialismului asupra altor doctrine şi sisteme sociale rezultate din ele reiese, între altele, din modul corect în care rezolvă una din problemele majore ale gândirii sociale din toate timpurile, şi anume raportul individ-societate: „Socialismul înlesneşte valorificarea individuală. În masele răstignite până acum la inerţie dorm atâtea talente. Prin nivelul ridicat de viaţă, prin stimularea energiilor spirituale, prin educaţia sistematică şi beneficierea de toate bunurile civilizaţiei de către toţi, societatea amorfă se va trezi şi va lua drumul

[14] Şt. Voicu, *Cercetări sociologice basarabene*, „Societatea de mâine, an XIV, 1937, nr. 3, p. 112.

progresului în pas mai repede. Socialismul topeşte în el antitezele. El creează din societate şi membrul ei o unitate perfectă [...] Nu e paradoxală, deci, încheierea noastră că maximul de dezvoltare individuală nu poate fi atins decât cu condiţia existenţei unui grad superior de solidaritate organică între membri societăţii"[15].

O modalitate frecventă utilizată pentru prezentarea unor curente sau personalităţi ale sociologiei, ca şi ale vieţii politice, a fost recenzia anumitor lucrări cu un asemenea conţinut. Prin intermediul ei au fost prezentate cititorilor personalitatea şi concepţia unor gânditori ca D. Gusti, N. Petrescu, C. Dimitrescu-Iaşi, V. Bărbat, D. Golescu ori A. Comte, E. Durkheim, C. Bouglè, J. Jaures, Lenin, Kautsky, D. Essertier, Ch. Fourier, S. Simon şi R. Owen.

Preocupată de organizarea cât mai dreaptă a societăţii, revista a făcut o prezentare largă unor utopii sociale („Un studiu sau o serie de studii asupra diverselor utopii sau încercărilor de a imagina o lume mai bună nu îşi are nicăieri un loc mai potrivit ca în cazul unei reviste care se intitulează Societatea de mâine"[16]), precum şi lucrării lui J. Bruce, *Democraţiile moderne*, exprimându-şi astfel, încă o dată, opţiunea pentru instaurarea şi consolidarea unui sistem social-politic de factură democratică în ţara noastră.

Critică teoretică este cea de-a treia subtemă a domeniului *teorii asupra societăţii.* Deşi se regăseşte într-un număr relativ restrâns de unităţi tematice, problematica ridicată în acest context merită să fie menţionată.

„Societatea de mâine" a avut o atitudine hotărât dezaprobatoare faţă de ideologia fascistă şi naţional-socialistă, care îşi găsise adepţi şi în ţara noastră: „Ideologia partidului hitlerist este un moment de confuzie şi nonsensuri. Pentru orice minte preocupată de coerenţa unei doctrine politice, împerecherea celor două noţiuni cu înţelesuri aşa de deosebite, naţionalism şi socialism, este o aberaţie şi o stupiditate"[17].

Sistemul social-economic capitalist a constituit, şi el, subiect de meditaţie pentru colaboratorii revistei. Alături de respingerea şi condamnarea sa ca regim bazat pe exploatarea individului, capitalismul şi-a găsit şi apărători, care au susţinut însă necesitatea şi posibilitatea perfecţionării sale, prin eliminarea defectelor, în special prin îngrădirea egoismului individual implicat de acest sistem economic.

În general, au fost criticate soluţiile extremiste adoptate de către reprezentanţii mişcărilor muncitoreşti, care preconizau răsturnarea ordinii sociale existente, militându-se pentru acţiunea lentă, pentru „munca paşnică, organizarea în cadrele legii societăţii de astăzi şi în special luminarea cât mai mare în întunecimea maselor"[18].

---

[15] I. Clopoţel, *Socialismul şi viaţa individuală*, „Societatea de mâine", an XVI, 1936, nr. 9, p. 364.

[16] Şt. Bezdechi, *Republica lui Platon*, „Societatea de mâine", an III, 1926, nr. 9, p. 151.

[17] N. Tatu, *Agonia naţional-socialismului*, „Societatea de mâine", an XI, 1934, nr. 6, p. 109.

[18] I. Mehedinţeanu, *Extremismul în mişcările muncitoreşti*, „Societatea de mâine", an III, 1926, nr. 8, p. 135.

Nu au lipsit din revistă nici aprecierile, pozitive sau negative, la adresa socialismului ca sistem social-politic. În orice caz, s-a pledat, încă din primul an al apariției sale, pentru cunoașterea doctrinei socialiste, subliniindu-se faptul că, deși „factorul economic nu stă la baza tuturor fenomenelor sociale, totuși nu i se poate contesta tăria sa în a îndruma și determina în bună parte multiplele ramificațiuni ale activității obștești"[19].

Teorie și practică socială. Cu toate că legătura dintre teoria și practica socială a constituit un principiu de bază al revistei, subtema respectivă întrunește un număr destul de mic de unități tematice, fapt explicabil prin aceea că această problemă n-a fost teoretizată sau formulată explicit de fiecare dată când a fost abordată. Ea a fost însă subliniată încă din articolul-program: „Revista va avea o parte teoretică ce va fi consacrată studiului obiectiv al problemelor, iar alta a artelor sociale și economice, unde se dau dezlegările practice. În prima parte vom încerca să ne pătrundem de principiile lucrurilor, iar într-a doua să propunem ameliorările"[20].

Cadrul teoretic al analizei fenomenelor sociale a fost asigurat, așa cum am menționat, prin intermediul unor studii și articole semnate de reprezentanți de frunte ai scrisului social-politic românesc. În același timp, s-a subliniat necesitatea confruntării permanente a teoriei cu practica socială, ca modalitate de îmbogățire a sa, de constituire a unor sinteze din care să se extragă concluziile și soluțiile cele mai adecvate de optimizare a fenomenelor și proceselor sociale. „Materialul anchetelor strâns pe îndelete, în mod migălos și documentat, cu ajutorul statisticilor, va fi de prețios folos la stabilirea unor rezultate-sinteze în mod cu totul obiectiv, lipsit de orice prejudecăți; însă o dată ce am ajuns la aceste rezultate, putem proceda la acțiune, la cercetarea relelor, la ameliorări, căci vom avea cheia soluțiilor celor mai bune"[21], preciza I. Clopoțel. În același sens, s-a postulat necesitatea înlocuirii metodei deductive cu cea inductivă în activitatea de soluționare a problemelor sociale de interes major. Astfel că ideea de bază după care s-a ghidat activitatea revistei a avut ca suport triada cunoaștere prin cercetare – soluții – ameliorare, pe care o regăsim în majoritatea materialelor care dezbat fenomene și procese social-economice și culturale decupate din realitatea românească.

2. STRUCTURĂ ȘI DINAMICĂ SOCIALĂ

Tematica referitoare la structura și dinamica socială reprezintă cel de-al doilea domeniu abordat de „Societatea de mâine" (248 u.t., respectiv 24,20% din producția sa sociologică), revistă care și-a propus ca, pornind de la analiza stadiului de dezvoltare a societății românești, să găsească cele mai adecvate căi de evoluție ale acesteia. Problematica structurii și dinamicii sociale abordată în revistă urmează două

[19] I. Clopoțel, *Organizatorii*, „Societatea de mâine", an I, 1924, nr. 14, p. 295.
[20] Idem, *Chemarea noastră*, „Societatea de mâine", an I, 1924, nr. 1, p. 5.
[21] Idem, *Să ne asociem!*, „Societatea de mâine", an II, 1925, nr. 4-5, p. 51.

coordonate principale, şi anume: nivelul dezvoltării social-politice, economice şi culturale a ţării şi căile sale de evoluţie, respectiv stratificarea şi diferenţierea socială.

Analiza *stadiului de dezvoltare a ţării şi căilor sale de evoluţie* a fost orientată în cadrul revistei spre problemele economice, care nu au fost însă abordate ca un scop în sine, ci pentru că erau considerate ca determinante în raport cu celelalte aspecte ale vieţii sociale. Caracterizarea nivelului de dezvoltare social-politică, economică şi culturală a ţării, imaginea care se detaşează din studiile şi articolele cu o asemenea tematică corespunde modelului consacrat în literatura noastră, acela de ţară agrară aservită capitalului străin şi profund afectată de fenomene complexe de criză.

Agricultura, ramură de bază a economiei naţionale, a beneficiat de analize mai detaliate şi mai profunde decât industria. Nivelul ei scăzut de dezvoltare, precum şi situaţia grea cu care se confrunta gospodăria ţărănească reprezintă concluzii general acceptate, indiferent de poziţia ideologică pe care s-au situat analiştii acestui domeniu. O imagine sugestivă a situaţiei agriculturii româneşti o realizează Şt. Voicu: „Agricultura românească trece actualmente, din punct de vedere tehnic-agricol, printr-un dublu proces: raţionalizarea şi mecanizarea marii proprietăţi agricole şi în parte a chiaburimii, refacerea inventarului agricol al unei părţi din mica ţărănime – în acelaşi timp cu continuarea, într-un tempo mai lent, a degradării micilor gospodării ţărăneşti”[22].

Abordată sporadic în primii ani de apariţie a revistei, problema agrar-ţărănească a devenit ulterior un subiect orientat şi direcţionat programatic, în sensul găsirii unor soluţii ştiinţifice de dezvoltare a agriculturii şi a satului românesc. Problema centrală a chestiunii agrare consta, după părerea multor autori, în determinarea regimului adecvat de proprietate şi a tipului optim de exploatare a pământului pentru ţara noastră. Discuţiile s-au concentrat asupra celor trei tipuri de exploatare agrară:

1) exploatarea familială bazată pe proprietatea individuală asupra pământului;

2) exploatarea colectivă cooperatistă corelată cu păstrarea proprietăţii individuale;

3) exploatarea colectivă comunistă bazată pe desfiinţarea proprietăţii individuale.

În condiţiile dezvoltării capitaliste a agriculturii şi a concurenţei tot mai accentuate a marii proprietăţi, se considera de către unii autori că exploatarea de tip familial nu mai corespundea exigenţelor impuse de practicarea unei agriculturii intensive, ea constituind o frână în calea progresului acestei ramuri economice. Ea putea însă să întrunească, pe baza organizării cooperatiste, avantajele marii proprietăţi, astfel că soluţia problemei optimului exploatării agrare a fost formulată, aşa cum reiese din rezultatele anchetei „Societăţii de mâine” pe această temă, în termenii cooperaţiei, considerată de N. Ghiulea ca un sistem de organizare economico-socială a populaţiei rurale coexistent capitalismului, dar capabil să înlăture toate racilele acestuia şi să ducă la înlocuirea sa cu un nou regim economic.

[22] Şt. Voicu, *Raţionalizare şi degradare, dublu proces în agricultura românească*, „Societatea de mâine”, an XIV, 1937, nr. 3, p. 93.

Pentru mica proprietate se pronunța și Șt. Voicu, care considera că lichidarea degradării agriculturii și raționalizarea acesteia nu se pot realiza fără o reformă democratică a întregului regim agrar. V. Cornea insista asupra necesității stabilirii unor norme generale privind adaptarea permanentă a unităților de exploatare agricolă la cerințele impuse de raționalizarea agriculturii. El stabilea trei asemenea norme, și anume:

1) înființarea unor tipuri de ferme specializate, în funcție de condițiile solului, climei și tradițiilor din fiecare regiune;

2) elaborarea unui plan general pentru dislocările de proprietate ce trebuie efectuate periodic pentru revizuirea atât a formei, cât și a întinderii diferitelor tipuri de ferme, în funcție de modificările periodice produse în metodele tehnice și de conducere a producției agricole, precum și în structura comerțului agricol;

3) revizuirea statutului juridic al proprietății rurale, în scopul creării de forme juridice noi, care să consacre funcția socială a pământului, să permită adaptarea permanentă a factorului de producție teren agricol la condițiile concrete ale fiecărei perioade.

Dezvoltarea industriei naționale, industrializarea în curs de desfășurare a României interbelice a fost caracterizată ca un proces accelerat, precipitat, vizând o trecere prea bruscă de la stadiul de țară agricolă la cel de țară industrială. Acest proces, considerau unii autori, nu ținea cont în suficientă măsură de complexul condițiilor economice, politice, sociale și geografice specifice țării noastre, industrializarea forțată realizându-se pe seama sacrificării regimului agricol și nu în cadrul unor raporturi armonice, echilibrate cu celălalt domeniu de bază al economiei naționale, agricultura: „Nu putem concepe o industrializare în stil mare a României fără o corelație organică din primul ceas cu nevoile ocupațiilor agricole. Concepem industrializarea ca o întrebuințare rațională a materiilor prime atât de abundente în mâna populației rurale [...] Toate ramurile economiei țărănești se cer valorificate printr-o puternică politică agrarianistă, printr-o industrializare specifică în domeniul de muncă al țăranului nostru"[23].

Industrializarea era considerată a fi un proces necesar, un „produs al necesității timpului", dar ea trebuia să se realizeze firesc, pe o cale proprie. „Nu este bine să încurajăm dezvoltarea industriei cu pași mari în stil american, căci în cazul acesta ea sigur ne-ar scăpa din mână și atunci s-ar putea dezvolta în așa mod, încât ar putea aduce în loc de folos chiar pagube mari națiunii, ba chiar ar putea să-i răpească independența individualității ei dintre popoare"[24], avertiza P. Andrea, care sublinia, astfel, pericolul aservirii economice și politice a țării în raport cu capitalul străin, pericol real, în condițiile în care o mare parte a industriei ardelene era deja

[23] I. Clopoțel, *Industrializarea agricolă a României,* „Societatea de mâine", an XIV, 1937, nr. 3, p. 84.

[24] P. Andrea, *Consolidarea industriei noastre naționale,* „Societatea de mâine", an I, 1924, nr. 36-37, p. 728.

acaparată de către populația minoritară, angajată cu anumite rezerve în efortul de consolidare a statului național.

Problema urbanizării a fost dezbătută în revistă pornindu-se de la ideea că situația așezărilor umane, personalitatea conglomerațiilor urbane și rurale, igiena și estetica locuințelor sunt tot atâtea elemente relevante pentru nivelul de dezvoltare a unei societăți, maniera de a edifica și de a organiza adăposturile umane reprezentând manifestări exterioare ale mentalității sociale a unui popor la un moment dat. Astfel, s-a considerat că „scrutarea" diferitelor faze de evoluție a habitatului uman constituie o problemă de interes sociologic. Analiza fenomenului de urbanizare din țara noastră s-a realizat în revistă pe două coordonate: a) formarea și dezvoltarea orașelor ardelene în contextul existent în acest perimetru; b) dezvoltarea și sistematizarea orașelor românești în prezent.

a) Apărute și dezvoltate în jurul vechilor cetăți medievale, orașele ardelene reprezentau, prin structura lor etnică și edilitară, o oglindă fidelă a raportului de forțe existent în societatea ardeleană din perioada respectivă. Anul 1918 a găsit orașul ardelean cucerit demografic, economic și cultural de către populația minoritară, înstrăinat de elementul etnic autohton, majoritar în hinterlandul său, și constituind în raport cu acesta o creație artificială, incapabilă să-și îndeplinească rostul firesc de centralizator și catalizator al întregii vieți sociale dintr-o anumită zonă. În aceste condiții, penetrarea elementului autohton în mediul urban a fost un fenomen cu totul întâmplător și nesemnificativ din punct de vedere al cadrului construit și al ocupării populației românești în activități specific citadine.

Iată cum descrie P. Suciu, unul din cei mai buni cunoscători și analiști ai problemelor orașelor ardelene, situația acestora: „În centru, unde pulsează viața comercială, sunt casele cele mai frumoase și mai solide. Chiar la marginea orașelor nu se găsește de multe ori nici o urmă de urbanism. În zadar mai cauți pe aici orașul, că nu-l găsești nici în construcții, nici în conforturi moderne edilitare [...]. O mare parte din populația noastră orășenească e, prin ocupație, agricolă. E un fel de țărănime urbană. Urbană prin înlesnirile edilitare ce i le oferă orașul, dar rurală prin îndeletniciri"[25].

Privită prin prisma acestei stări de fapt, dezvoltarea mediului urban ardelean implica, în primul rând, o componentă etnică, și anume românizarea orașelor pe calea îndrumării maselor românești spre profesii industriale și comerciale, practicate de regulă la orașe. Pe de altă parte, creșterea populației urbane se putea realiza și prin transformarea târgurilor românești în orașe.

b) Problema sistematizării orașelor s-a ridicat cu acuitate în perioada interbelică, atunci când dezvoltarea industriei, ca și pauperizarea tot mai accentuată a maselor țărănești a determinat exodul ruralilor spre mediul urban. Ea a fost reclamată și de modul haotic în care se construise anterior, simțindu-se tot mai mult nevoia unor planuri de dezvoltare sistematizată a orașelor. „Societatea de mâine" a

[25] P. Suciu, *Dezvoltarea orașelor ardelene. În baza unei anchete*, „Societatea de mâine", an IV, 1927, nr. 10-11, p. 136.

fost preocupată, astfel, şi de problemele urbanistice, propunându-şi abordarea metodică a planurilor de dezvoltare urbană, în colaborare cu inginerii sociali şi cu arhitecţii, contribuind chiar la dezvoltarea patrimoniului conceptual al sociologiei noastre urbane prin punerea în circulaţie a două noţiuni: noţiunea de mediu social abisal, definind situaţia „marginală" a unor comunităţi defavorizate în raport cu oraşul propriu-zis, şi noţiunea de mod urban de viaţă: „A fi urban nu înseamnă numai a locui sau a avea casă în oraş, ci a te deprinde şi cu anumite apucături de curăţenie, de menajare a celor din jurul tău, cu deprinderi de politeţe şi cu o anumită modificare a spiritului [...] Câtă vreme un om nu palpită intern la nevoile şi bucuriile celor din jurul lui imediat şi câtă vreme el nu-şi socoate casa lui ca o parte integrantă a oraşului sau câtă vreme nu-şi socoate oraşul ca o prelungire a casei lui nu e cetăţean, nu e urban"[26].

Dezvoltarea generală a ţării, efortul depus în vederea depistării unei căi proprii, specifice de evoluţie a României a constituit, de asemenea, o problemă de interes major pentru colaboratorii revistei. „A călca pe urmele Apusului în metode de lucru, în sistem economic şi în stil de viaţă însemnează drumul cel mai sigur al sinuciderii"[27], sublinia P. Pandrea. Viitorul popoarelor din răsăritul Europei nu-l putea constitui, după părerea sa, nici cantonarea în primitivismul de tip feudal, nici intrarea în sistemul capitalist al ţărilor dezvoltate, în care ele ar fi avut un rol de subordonare în raport cu structurile econonomice şi politice bine consolidate în momentul respectiv. Drumul indicat în cazul naţiunilor est-europene era, în consecinţă, aplicarea patrimoniului ştiinţific occidental, a tehnicii şi metodelor moderne, la exploatarea indigenă, în vederea câştigării independenţei economice, paralel cu înlocuirea sistemului economic liberal printr-o economie planificată. Anticipând parcă ceea ce s-a întâmplat mai târziu, P. Pandrea afirma: „Caracterul producţiei neorăsăritene se pare că va fi economia sistematică (după plan), spre deosebire de economia apuseană, care a fost la crearea capitalismului şi rămâne deocamdată economic individualistă"[28].

Discuţii contradictorii s-au purtat pe marginea tezei „prin noi înşine", care a fost considerată de către unii colaboratori ai revistei o cale sigură pentru asigurarea dezvoltării independente a ţării, în timp ce alţii o socoteau o idee anacronică în raport cu necesitatea colaborării cu factorii economici exogeni, în vederea valorificării interne şi externe a posibilităţilor economice ale României. „Oricât ne vom zbate, numai 'prin noi înşine', numai prin munca noastră, nu vom putea reface România", afirma Al. Claudian, care sublinia, astfel, necesitatea apelului la capitalul străin, la toate iniţiativele economice „cinstite şi fecunde"[29].

Critici virulente s-au formulat la adresa teoriei statului ţărănesc, considerată a fi promotoare a primitivismului rural, a înfeudării satului românesc unei tradiţii rău

[26] T. Boldu, *Urbanism,* „Societatea de mâine", an IV, 1927, nr. 44, p. 505-506.
[27] P. Pandrea, *Destinul popoarelor răsăritene,* „Societatea de mâine", an VIII, 1931, nr. 9, p. 225.
[28] *Ibidem.*
[29] Al. Claudian, *Atenţie la problemele economice,* „Societatea de mâine", an XXII, 1945, nr. 403, p. 8.

înțelese, păguboase și anacronice în raport cu noua situație creată prin antrenarea agriculturii în procesele specifice economiei capitaliste. Aceste critici veneau din partea unor autori, care au subliniat necesitatea sincronizării satului, ca și a întregii societăți românești, cu societatea europeană, prin dezvoltarea și modernizarea agriculturii. România trebuia să se transforme într-o țară agrar-industrială; aceasta era soluția pentru care au optat majoritatea analiștilor problemei. „România, care are în șesurile ei cel mai bogat pământ arabil, a fost și va fi totdeauna o țară agricolă; ea însă, având și alte bogății decât pământul negru, având petrol, sare, cărbuni, fier, păduri întinse, căderi de apă, gaze pământești și neprețuite minereuri, nu poate și nu trebuie să rămână numai țară agricolă"[30].

Necesitatea depășirii stadiului de țară agricolă era întărită și prin prezentarea riscurilor unei economii bazate pe o singură ramură de activitate, supusă capriciilor naturii și incapabilă să utilizeze integral uriașul rezervor de forță de muncă constituit de populația rurală. În același timp, industrializarea țării trebuia să urmărească crearea ramurilor valorificatoare a resurselor naturale și nicidecum a unor industrii artificiale, dependente de surse externe de materii prime și, prin aceasta, de anumite conjuncturi internaționale riscante. Cele două ramuri economice de bază, agricultura și industria, trebuiau să se dezvolte corelativ, între ele existând raporturi de interdependență și reciprocitate: „Reviviscența agricolă este pendinte de uneltele livrate de industrie [...] Proprietatea agricolă e atârnătoare de tehnicizarea perfecționată [...] Dezvoltarea agriculturii va determina creșterea nivelului de viață, dezvoltarea schimbului și a industriei"[31].

În ceea ce privește *sistemul social-politic adecvat țării noastre*, „Societatea de mâine" s-a înscris, în general, pe linia „oficială" a sociologiei noastre interbelice, pentru care argumentarea ordinii sociale existente, a viabilității acesteia a fost o preocupare constantă. Au existat însă și poziții izolate care au subliniat necesitatea și posibilitatea unei căi socialiste de dezvoltare a României. Astfel, I. Clopoțel se pronunța pentru instaurarea unui socialism de nuanță democratică, a unei social-democrații adaptate specificului românesc, care „să nu imiteze, să nu ia de-a gata conduite din state de configurații diferite, ci să se afirme printr-o elaborație programatică originală, indicată de nevoile pământului acestuia[...]"[32].

Stratificare și diferențiere socială. Structură de clasă. Clase și categorii sociale. Definiții și descrieri ale structurii sociale și căile dezvoltării acesteia.

Analiza intensului proces de stratificare socială, descrierea structurii sociale și a diferitelor clase și categorii sociale reprezintă a doua direcție problematică abordată în cadrul domeniului tematic *Structură și dinamică socială*, de o deosebită importanță pentru definirea și caracterizarea vieții sociale din România interbelică.

[30] N. Ghiulea, *Industrie și agricultură*, „Societatea de mâine", an II, 1925, nr. 51-52, p. 882.

[31] I. Clopoțel, *Industrializarea mijloacelor de producție*, „Societatea de mâine", an VI, 1929, nr. 21, p. 313.

[32] Idem, *Social-democrația și problemele României contemporane*, „Societatea de mâine", an VIII, 1931, nr. 18, p. 338.

Abordând o asemenea tematică, revista se înscrie pe linia de gândire promovată de către reprezentanții „seriei ardelene a sociologiei românești"[33], preocupați, între altele, de problemele structurii sociale, mai cu seamă de cea a clasei de mijloc.

Principalele idei conturate în cadrul analizei structurii sociale a societății românești pot fi sintetizate astfel:

a) în societatea românească din momentul respectiv se manifesta un accentuat proces de stratificare socială, proces contradictoriu în raport cu principiile de libertate, dreptate și solidaritate aflate la baza organizării sociale;

b) structura socială a României avea un caracter anacronic și anormal, bazându-se în general pe existența a două clase sociale, una dominantă și alta dominată, puternic diferențiate din punct de vedere economic și cultural;

c) principala clasă socială o constituia țărănimea;

d) la nivelul țărănimii se manifesta o tendință permanentă de stratificare, generată și determinată de stratificarea proprietății rurale.

Situația proletariatului a constituit un subiect secundar pentru colaboratorii revistei, cu toate că s-a semnalat pericolul neglijării problemelor acestuia de către autoritățile statului. „Pentru opinia noastră publică și oamenii noștri de stat problema muncitorească n-a existat decât sub forma unei stafii roșii, care trebuie să fie înlăturată cu orice preț din orizontul vieții noastre sociale[...] Avem nevoie de o schimbare de atitudine în chestiunea muncitorească. Lupenii au ridicat această chestiune pe orizontul vieții noastre publice, alături de marile probleme de stat"[34], sublinia H. Trandafir. Neglijarea situației clasei muncitoare de către colaboratorii revistei a fost determinată de următoarele considerente:

a) România nu era în momentul respectiv o țară industrială;

b) România nu avea încă un proletariat de tip apusean, ci o populație muncitorească caracterizată prin absența calificării, diferențierii, conștiinței și solidarității de clasă, legată prin resorturi puternice de mediul rural și de clasa țărănească din care provenea;

c) șomajul era privit ca un fenomen trecător, datorat lipsei de organizare a muncii, și nu unul caracteristic sistemului economiei de piață.

În ceea ce privește direcțiile dezvoltării structurii sociale, în materialele publicate în revistă se conturează câteva opinii, și anume:

a) necesitatea dezvoltării și consolidării clasei mijlocii, susținută prin argumente de ordin național (absența clasei de mijloc determina „o discontinuitate națională", ruperea legăturilor firești dintre baza și nivelul superior al structurii sociale având ca rezultat înstrăinarea acestuia din urmă), cultural (cultura și civilizația unui neam se întemeiază pe existența clasei de mijloc) și economic (clasa de mijloc asigura valorificarea bogățiilor țării în interes național, precum și dominarea națională a orașelor);

---

[33] I. Ungureanu, *Idealuri sociale și realități naționale. Seriile constitutive ale sociologiei românești (1848-1918)*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 283.

[34] H. Trandafir, *Incidentele de la Lupeni*, „Societatea de mâine", an VI, 1929, nr. 14-15, p. 245.

b) cu toate că proletariatul agricol şi cel industrial alcătuiau o categorie socială omogenă din punct de vedere al nivelului redus de cultură şi educaţie, al situaţiei economice precare şi al poziţiei defavorizate în raport cu clasa stăpânitoare şi cu autoritatea de stat, se considera că ele vor evolua în direcţii diferite: „Ţărănimea [...] va evolua spre tipul clasic al ţărănimii proprietară de pământ şi cultivatoare a pământului. De asemenea, muncitorimea industrială, în industrializarea posibilă şi foarte probabilă a ţării [...] va spori ca număr, va fi mai solidară, mai conştientă şi mai pricepută în apărarea intereselor sale specifice şi se va alătura muncitorimii industriale mondiale în lupta pentru revendicările lor faţă de patronat şi societate"[35];

c) necesitatea transformării ţărănimii într-o clasă conştientă de funcţiile sale economice şi sociale şi a sprijinirii proprietăţii ţărăneşti mijlocii, capabilă să susţină procesul de dezvoltare economică şi culturală a întregului mediu rural;

d) necesitatea dezvoltării unei intelectualităţi legată şi ataşată organic de structurile largi ale poporului român, exprimând interesele acestuia, şi care să contribuie la dezvoltarea culturii naţionale, precum şi la integrarea ei în circuitul valorilor universale.

Structură etnică. Rezolvarea problematicii etnice deosebit de complexe din România interbelică a urmat linia politică tradiţională, formulată încă în programul revoluţiei de la 1848, care se pronunţa pentru acordarea de drepturi egale tuturor locuitorilor ţării, indiferent de etnie. Astfel, s-a subliniat necesitatea realizării unui echilibru între situaţia românilor şi cea a minoritarilor, dar nu pe seama anulării superiorităţii economice, sociale şi culturale a celor din urmă, ci, dimpotrivă, pe calea ridicării românilor la nivelul acestora de dezvoltare. Superioritatea economică şi culturală a minoritarilor a fost susţinută în revistă de cele mai multe ori cu argumente statistice şi a vizat mai ales două aspecte:

a) superioritatea demografică a minoritarilor etnici în oraşele din noile provincii integrate în statul român;

b) superioritatea economică a minoritarilor în aceste provincii, datorată deţinerii de către aceştia a puterii industriale şi comerciale, precum şi lipsei de preocupare a elementului românesc pentru aceste ramuri de activitate economică.

Colaboratorii revistei s-au pronunţat şi în problema controversată a asimilării populaţiei minoritare, susţinând necesitatea de a i se asigura acesteia o evoluţie firească, garantarea dezvoltării etnice fiind singura cale pe care ea putea contribui la prosperitatea statului român.

3. UNITĂŢI SOCIALE. MORFOLOGIE SOCIALĂ

Orientată programatic spre cercetarea realităţii, „Societatea de mâine" a inclus în paginile sale o serie de materiale referitoare la diferite unităţi sociale de

[35] N. Ghiulea, *Clasele sociale în România*, „Societatea de mâine", an III, 1926, nr. 21-22, p. 398.

mai mare sau mai mică întindere, problemele de morfologie socială constituind cel de-al treilea domeniu tematic abordat în revistă (233 u.t., respectiv 22,70% din producţia sa sociologică).

Unul din meritele incontestabile ale revistei a fost, din acest punct de vedere, promovarea cercetării zonale şi, în acelaşi timp, încercarea de instituţionalizare a acesteia la nivelul Munţilor Apuseni, prin intermediul „Mişcării social-economice a cărturarilor din centrele urbane din jurul munţilor". Ca urmare a abordării concertate a acestei regiuni, în revistă au fost publicate câteva interesante studii cu caracter sociografic, însoţite în general de propuneri concrete de ameliorare a stărilor negative din zonă şi de soluţii aplicabile parţial şi astăzi[36].

Meritorie a fost şi intenţia revistei de a extinde şi generaliza concluziile şi soluţiile date problemelor Munţilor Apuseni la nivelul zonelor similare ale ţării, I. Tilea fiind de părere că era necesară „o ocupare serioasă cu împrejurările economice din regiunile muntoase şi întocmirea unui plan ştiinţific şi amănunţit despre directiva ce trebuie dată viitoarei organizaţii economice"[37].

O altă unitate geografică ce a făcut obiectul unor studii publicate în revistă a fost Câmpia Transilvaniei, subliniindu-se în acest context decăderea social-economică a satului românesc de câmpie, procesul său accentuat de descompunere, ca şi starea de subdezvoltare în raport cu satele de minoritari etnici din acelaşi teritoriu: „Viaţa socială a românilor de pe câmpie, în loc să meargă înainte, a luat calea inversă. În loc ca din agricultori să devină meseriaşi şi negustori, adică să suie o treaptă pe scara socială, ei recad pe treapta sclavajului. În loc ca satele mai mari să devină oraşe ele se descompun"[38].

Alături de aceste studii cu caracter zonal, revista a promovat şi publicat şi cercetări şi materiale centrate pe unităţi sociale bine definite, aşa cum erau satul şi oraşul, militând pentru abordarea lor ştiinţifică. „Nu cunoaştem încă satul românesc în mod ştiinţific [...] Până nu vom ajunge la o exactă cunoaştere a vieţii materiale şi spirituale a satului nostru orice încercare de psihologie a poporului nostru este prematură; de asemenea nu vom avea o serioasă sociologie şi o etnografie românească"[39], se preciza într-un editorial.

În acelaşi timp, s-a subliniat necesitatea schimbării opticii cu privire la cercetarea satului, în sensul ancorării acesteia în realitatea prezentă, a înlocuirii abordării istorice cu una de tip sociologic.

Descrieri interesante de sate au publicat în revistă I. Clopoţel, P. Suciu, A. Răzvan, S. Pop, I. Chelcea, S. Poenaru şi Val. Puşcariu. Aceste descrieri,

---

[36] Vezi A. Negru, *Revista „Societatea de mâine" şi cultura românească*, „Viitorul social", an LXXVI, 1983, nr. iulie-august, p. 326-329.

[37] I. Tilea, *Ameliorarea situaţiei economice în regiunile carpatine*, „Societatea de mâine", an VI, 1929, nr. 1-2, p. 920.

[38] V. Bucur, *Câmpia ardeleană. Cercetări social-economice şi soluţii*, „Societatea de mâine", an I, 1924, nr. 17-18, p. 354.

[39] *** *Spre descoperirea satului românesc*, „Societatea de mâine", an VI, 1929, nr. 14-15, p. 245.

rezultat al observării mai mult sau mai puțin riguroase a mediului rural, au pus în discuție o serie de probleme sociale, economice și culturale cu care se confruntau comunitățile sătești și au încercat avansarea unor soluții ameliorative. Legat de situația din momentul respectiv, dar mai ales de viitorul comunităților rurale, în revistă s-a ridicat și problema necesității sistematizării rurale, ale cărei coordonate principale erau: a) mărirea satelor, pentru a se valorifica dotările edilitare existente; b) impunerea unor tipuri de locuințe, care să întrunească condițiile moderne de construcție și de igienă; c) dispunerea gospodăriilor în jurul centrului cultural-politic al satului; d) sistematizarea rețelei de străzi și drumuri; e) construirea unor sate model.

Orașul, cealaltă unitate socială importantă, a constituit și el obiectul preocupărilor colaboratorilor revistei, fiind prezentat în opoziție cu satul, opoziție accentuată în cazul orașelor transilvănene de structura lor etnică, dominată cantitativ și calitativ de elementul demografic minoritar. Din această opoziție nu a rezultat însă o negare a orașului, ci s-a precizat mereu necesitatea omogenizării sale cu teritoriile din jur, a „cuceririi" lui de către populația românească printr-o politică de stat adecvată. Căci, dacă pentru întregirea structurii sociale era necesară dezvoltarea cantitativă și calitativă a clasei de mijloc, aceasta nu se putea realiza decât în orașe, comunități sociale la fel de necesare ca și cele rurale, între cele două unități sociale trebuind să existe un anumit echilibru și raporturi de colaborare de pe pozițiile specifice ocupate de fiecare în cadrul comunității naționale: „Între sat și oraș ar trebui să existe relațiile ca de la egal la egal, împrumutându-și unul de la altul elementele de care au nevoie, fără ca pentru asta să-și schimbe ființa lor intimă"[40].

Alte unități sociale care au constituit subiect de reflecție pentru colaboratorii revistei au fost: unitățile de cercetare științifică (Institutul de Studii Societatea de Mâine și apoi Mișcarea social-economică, asociația publiciștilor cu interes permanent față de problemele social-economice, prin intermediul cărora revista a preconizat să realizeze instituționalizarea cercetării sociale, precum și Institutul Social Român, față de care „Societatea de mâine" a avut mereu cuvinte de apreciere, marcându-i jubileul de 10 ani printr-o suită de articole omagiale), asociațiile culturale (în special „Astra"), organizațiile profesionale, națiunea, statul, partidele, familia, gospodăria țărănească și școala. „Școala prin excelență este o problemă sociologică. Punerea în lumină și analiza fenomenelor sociale ce constituiesc ansamblul școlii vor ajuta la înfiripărea unei sociologii practice chemate să indice cele mai complete măsuri de organizare socială pe tărâmul școlar"[41], afirma I. Clopoțel.

Una din problemele care s-au ridicat vizavi de școală a fost raportul său cu societatea, măsura în care ea poate, într-un sistem social dat, să depășească interesele clasei dominante și să pregătească terenul pentru o nouă ordine socială.

[40] Șt. Bezdechi, *Sat și oraș*, „Societatea de mâine", an IV, 1927, nr. 5, p. 64.

[41] I. Clopoțel, *Școala și turismul în Bihor*, „Societatea de mâine", an IV, 1927, nr. 41-42-43, p. 141.

S-a pus, cu alte cuvinte, întrebarea dacă școala este un factor de progres sau, dimpotrivă, unul de conservare a ordinii sociale, avansându-se ideea că sunt necesare reforme care să asigure cadrul unui acces real al maselor la cultură, posibil de realizat numai prin schimbarea radicală a însăși structurii economice a societății.

Școala de toate gradele și din toate zonele țării a constituit un subiect permanent de reflecție pentru colaboratorii revistei. Analize mai mult sau mai puțin cuprinzătoare au evidențiat situația gravă în care se găsea învățământul românesc, punând în lumină cauzele acestei stări de fapt, și anume:

a) influența negativă a politicianismului asupra învățământului public;

b) existența unui corp didactic insuficient, atât din punct de vedere cantitativ cât și calitativ;

c) invadarea învățământului superior de către elemente incapabile și oportuniste;

d) lipsa bazei materiale.

În același timp, s-au formulat și anumite cerințe față de învățământul românesc, între care menționăm:

a) adaptarea școlii primare la caracteristicile zonale, reproșându-i-se, în acest context, caracterul cu precădere teoretic și îndepărtarea de viață;

b) ancorarea școlii secundare în realitatea socială, îmbinarea pregătirii tinerei generații pentru viață cu transmiterea unei culturi generale solide, renunțându-se la tendința de intelectualizare excesivă a elevilor;

c) orientarea învățământului superior spre imperativele naționale, dezvoltarea personalităților naționale în contextul mai larg al culturii universale, cerință exprimată în mod explicit de către P. Ilcuș: „Este adevărat că și universitatea, ca oricare altă instituție de cultură și educație, trebuie să țină seamă în primul rând de ființa etnică a neamului ce reprezintă. Trebuie să alimenteze și să dezvolte toate energiile specifice ale neamului din care face parte, căci numai așa păstrează caracterul unei instituții vii de creație culturală. Dar nu e mai puțin adevărat că ideea universității nu e exclusiv o emanație a ideii naționale, ci ea e mai mult o idee europeană. Ca atare, tendința ei încă nu poate fi alta, decât ca prin dezvoltarea personalităților naționale, să le ridice pe acestea la concepția ideii umanitarismului universal"[42].

Școala a constituit, de altfel, obiectul unei „anchete de cabinet" inițiate de revistă în rândul specialiștilor din domeniul educației, care s-a bucurat de o largă participare. Cercetarea sociologică a instituției școlare, necesitatea și posibilitatea constituirii unei sociologii a acestui domeniu a fost susținută, între alții, de I. Clopoțel, care arăta că: „Școala este o oglindă a raporturilor speciale de ordin social ce s-au produs în decursul timpului în mijlocul societății. Sunt acolo curente, mentalități, fenomene psihice, relații obiectivizare prin practică, prejudecăți și mișcări în sensuri variate, care formează obiectul unei sociologii precise"[43].

[42] P. Ilcuș, *Ideia universității*, „Societatea de mâine", an I, 1924, nr. 32, p. 640.

[43] I. Clopoțel, *Sociologia școlii românești*, „Societatea de mâine", an XIV, 1937, nr. 4, p. 123.

4. SOCIALIZARE – COMUNICARE – CULTURĂ

Conținutul revistei este relativ bogat în subiecte consacrate acestui domeniu (110 u.t., respectiv 10,70% din producția sa sociologică). În acest cadru, *problemele științei în general și ale sociologiei în special* constituie cea mai abordată subtemă și, în același timp, cea mai răspândită de-a lungul intervalului de apariție a revistei. Principalele aspecte analizate în „Societatea de mâine" în această direcție sunt: a) știința ca fenomen social; b) sociologia ca știință; c) stadiul de dezvoltare a sociologiei pe plan național și internațional; d) raportul dintre sociologie și alte științe socio-umane.

Relativ la primul aspect, alături de studiul lui E. Bernea, care prezintă concepția lui D. Essertier cu privire la originea științei, menționăm și interesantele considerații ale lui V. Novac despre natura și evoluția acesteia: „Știința este cunoașterea naturii prin experiențe și observații metodice și raționale. Ea s-a născut din credința în posibilitatea reprezentării fenomenelor prin cauzalitate și în existența obiectivă a realității materiale"[44].

Referindu-se la evoluția cunoașterii de la primitiv la omul modern, el afirmă că aceasta este un fenomen social, spiritul științific formându-se și dezvoltându-se sub influența nevoilor economice, a luptei omului cu natura, observarea fenomenelor fiind determinată de necesitatea de a descoperi legile naturii, pentru a o supune și a o utiliza pentru sine. Știința formează, deci, un tot unitar cu viața socială, cu tehnica și cultura umanității, ea neputând fi separată de celelalte domenii ale activității umane și, mai mult, constituind o adevărată oglindă a stării economice și politice a societății. Examinarea evoluției științei îi prilejuiește lui V. Novac evidențierea a două tipuri de raporturi specifice acestui proces: a) raportul știință-tehnică-stare culturală, caracterizat prin interinfluența celor trei termeni; b) raportul dintre tendința spre o specializare din ce în ce mai accentuată în diferitele ramuri științifice și cea de conexiune tot mai strânsă între acestea, determinată de nevoia elaborării unei sinteze.

Recunoscută a fi o disciplină cu largi virtuți acționale în activitatea de optimizare a sistemului social, sociologia a constituit, ea însăși, un subiect permanent de reflecție pentru colaboratorii revistei. Asupra acestei chestiuni s-au pronunțat atât câțiva sociologi consacrați (Tr. Herseni, E. Bernea, C. Sudețeanu), cât și unii publiciști cu preocupări constante în acest domeniu (I. Clopoțel, O. Boitoș, I. Mehedințeanu, T. L. Vale). Deasupra acestor preocupări individuale și conform obiceiului de a supune dezbaterii publice, prin „anchete de cabinet", anumite probleme de interes larg, „Societatea de mâine" a organizat o asemenea anchetă asupra situației sociologiei în momentul respectiv, la care au participat N. Petrescu, Tr. Brăileanu, P. Andrei, Șt. Zeletin și V. Goldiș. Analiza răspunsurilor la întrebările formulate cu acest prilej permite degajarea următoarelor concluzii:

[44] V. Novac, *Natura evoluției științei*, „Societatea de mâine", an XVI, 1939, nr. 4, p. 137-138.

a) După primul război mondial, sociologia internațională se găsea în postura unei discipline care renunțase la speculație, înscriindu-se sub influența sociologiei anglo-saxone pe linia cercetării obiective a faptelor și fenomenelor sociale.

b) Viitorul sociologiei ca știință presupunea abandonarea dezbaterilor teoretice sterile și situarea sa fermă în planul cercetării directe a realității, în strânsă legătură cu necesitatea conducerii raționale a societății și a depășirii crizelor sociale postbelice.

c) Sociologia nu a jucat nici un fel de rol în dezvoltarea societății românești până în momentul respectiv, ea fiind apanajul unui cerc restrâns de teoreticieni.

d) Sociologia românească se găsea în faza de trecere de la stadiul de disciplină speculativă și academică la cel de investigare a vieții sociale și de difuzare în mase printr-o serie de lucrări și publicații.

e) Sociologia românească încerca să se detașeze de sociologia apuseană din care se inspirase și să-și găsească o cale proprie, originală de exprimare și manifestare.

f) Sociologia nu era suficient răspândită în învățământul românesc, ea constituind obiect de studiu numai în universități.

g) Reprezentând un util instrument de organizare și conducere a vieții sociale, precum și un mijloc eficace de educație civică a maselor, sociologia trebuia să devină obiect de interes pentru statul român, interes concretizat în introducerea sa ca disciplină în întreg învățământul superior și secundar, precum și în întemeierea și sprijinirea instituțiilor de cercetare socială.

Deși n-a participat la această anchetă, Tr. Herseni a furnizat, prin seria de articole consacrate sociologiei, un tablou amplu al situației sociologiei contemporane, naționale și internaționale. Tr. Herseni remarca, și el, tendința de desprindere a sociologiei din domeniul abstract speculativ și de integrare treptată în actualitate. Cu toate că dezbaterile teoretice ocupau încă un loc important în activitatea unor sociologi, totuși orientarea sociologiei spre realitatea prezentă, adaptarea ei la problemele ridicate de frământările sociale contemporane constituia un fapt evident, determinat de însăși geneza ei ca știință: „Nu trebuie să se uite că sociologia s-a născut în perioada capitalismului ca o necesitate de cunoaștere științifică a problemelor ivite în acest răstimp. Dacă ea n-a răspuns de la început chemării decât prin școala marxistă, nu putea să se țină multă vreme pe altă poziție"[45].

Plecând de la existența unor sociologii naționale, Tr. Herseni se întreba asupra posibilităților de constituire a unei asemenea sociologii românești. După părerea sa, activitatea desfășurată în momentul respectiv în țara noastră de către sociologi aparținând unor curente de gândire din Apus era doar o activitate de filială, de completare: „Oricât de dotat și de pregătit ar fi un român, lucrând de acasă în cadrele mișcării științifice străine, nu se poate ridica niciodată la nivelul celor de acolo"[46]. De aceea, dezvoltarea unei sociologii cu o problematică și o

[45] Tr. Herseni, *Orientări sociologice*, „Societatea de mâine", an XI, 1934, nr. 12, p. 200.
[46] Idem, *Sociologie românească*, „Societatea de mâine", an VII, 1930, nr. 11, p. 217-218.

expresie specific națională era singura cale pe care se puteau egala performanțele sociologilor din străinătate.

Care trebuia să fie, în acest context, specificul sociologiei românești? Ce-i rămânea ei de făcut pe terenul sociologiei? „Mai întâi ceea ce fiecare națiune poate face cu egal succes: metodologie și partea generală de problematică. Iar, ceea ce poate să însemne o contribuție reală românească în știința mondială, să studiem realitățile sociale care ne stau la îndemână. Suntem popor de țărani: vom putea cunoaște mai bine starea agricolă și deci să dăm lumii o sociologie a țăranului, o sociologie a satului și întregii organizații și vieți sociale și spirituale legate de acesta", lucru posibil câtă vreme la noi în țară civilizația rurală se putea cerceta nemijlocit, pe viu, așa cum o făcea Institutul Social Român. Astfel că, spunea el, „indiferent de atitudinea subiectiv-personală față de om și operă, o elementară cinste profesională ne obligă să recunoaștem în mișcarea monografică pornită recent de Dimitrie Gusti, cel puțin principial, singura direcție productivă conducătoare la o sociologie românească"[47].

În ce privește raportul sociologiei cu alte discipline socio-umane, în revistă au fost analizate relațiile sociologiei cu etnografia, politica, pedagogia, istoria și cu științele sociale particulare, care, pentru a explica fenomenele sociale pe care le studiază, trebuie să le integreze într-o concepție unitară integratoare, specifică sociologiei.

O altă subtemă dezbătută pe larg în cadrul acestui domeniu tematic este cea referitoare la *cultură, culturalizare și educație*. „După problema populației, a sporului și vigoarei trupești, problema răspândirii culturii este de importanță într-adevăr fundamentală pentru viitorul neamului nostru"[48], afirma Al. Borza, încă în primul an de apariție a revistei.

Situația culturală a poporului român n-a fost considerată și analizată ca o problemă în sine, ci a fost încadrată în contextul mai larg al problematicii sociale, economice, sanitare și religioase cu care se confrunta societatea românească. În viziunea colaboratorilor „Societății de mâine", procesul de culturalizare era conceput ca o acțiune permanentă de difuzare a produselor culturii și civilizației în profunzimea structurii sociale, prin care se urmărea realizarea solidarității naționale: „[...] oricât ar fi ajuns, într-o societate, să se lumineze cîteva minți, oricât de superioare calități ar avea câțiva indivizi, oricât de mult s-ar fi subțiat simțirea câtorva oameni, acea societate nu este înălțată, patria nu este întărită, neamul nu este fericit. Dacă cultura pe care am căpătat-o din știința, ideile și simțirile apusului nu ar pătrunde cât mai adânc în popor; dacă cunoștințele noastre de viață comodă și civilizată, gustul pentru o asemenea viață, dorința de un trai mai bun nu vor pătrunde în masă; dacă gustul nostru de frumos, dorința noastră de bine și de dreptate, necesitatea sufletului nostru de adevăr și de progres nu vor încălzi inimile

[47] *Ibidem.*

[48] Al. Borza, *Problemele culturale ale Astrei*, „Societatea de mâine", an I, 1924, nr. 13, p. 275.

câtor mai mulţi, atunci ne vom găsi – cum de altfel ne şi găsim – singuri, străini şi nefericiţi, cu ai noştri, în ţara noastră"[49].

Succesul acţiunii de culturalizare a maselor presupunea o activitate dirijată, bazată pe o concepţie clară asupra acestui proces. Revista a pus în discuţie, prin intermediul unei „anchete de cabinet", proiectul lui I. Clopoţel referitor la organizarea culturală regională, care preconiza concentrarea activităţii societăţilor şi instituţiilor culturale în centrele regionale, unificarea tuturor forţelor capabile să susţină procesul de culturalizare: „Programul de lucru trebuie concretizat în jurul următoarelor probleme: a) combaterea analfabetismului şi organizarea asistenţei prin cămine şcolare şi dispensare medicale la sate; b) casa de editură pentru scriitorii regiunii, expoziţie de artă, burse, foi populare; c) organizarea fondului cultural prin subvenţii regulate şi prin cota bugetară centrală a statului şi la nevoie prin impozitul cultural voluntar; d) anchete sistematice monografice şi amestecul în ameliorările locale; e) selecţionarea echipelor de specialişti care să acţioneze la faţa locului prin pilde vii"[50].

În strânsă legătură cu procesul de culturalizare, *fenomenul educaţional* a stat, şi el, în centrul preocupărilor colaboratorilor revistei, abordarea diferitelor sale aspecte fiind argumentată prin:

a) nevoia ridicării nivelului cultural al maselor, organic legată de suflul democratic instaurat în societatea românească, care presupunea antrenarea lor la viaţa politică;

b) necesitatea formării cadrelor de muncitori şi tehnicieni pentru industria naţională, precum şi cea a propagării cunoştinţelor cerute de o exploatare raţională a pământului;

c) nevoia fundamentării unui ideal şi a unei culturi naţionale.

În opinia lui N. Ghiulea, educaţia nu se putea reduce numai la cea şcolară, cu toate că instituţia şcolară trebuia să furnizeze indivizilor cultura necesară integrării în viaţa socială: „Educaţia poporului este mai puţin o chestie pedagogică sau psihologică decât o chestie socială. Educaţia poporului nici nu poate fi decât o educaţie socială; o educaţie socială atât în ţinte, cât şi în mijloace"[51].

„Societatea de mâine" a fost interesată şi de mijloacele de difuzare a culturii în mase, mai cu seamă de presă, considerată a fi cel mai facil instrument de răspândire a ideilor şi cunoştinţelor. Puterea de penetraţie a presei deriva, după părerea lui P. Ilcuş, din faptul că ea constituia un important factor de socializare a masei de cititori, contribuind la formarea unui public, a unei comunităţi spirituale: „Dacă ne interesează ştirile şi noutăţile dintr-un jurnal, aceasta este pentru că această curiozitate o ştim împărtăşită de toţi cei care le citesc în acelaşi timp şi

[49] N. Ghiulea, *Gânduri răzleţe. Din carnetul unui sociolog*, „Societatea de mâine", an II, 1925, nr. 1-2, p. 17.

[50] I. Clopoţel, *Organizarea culturală regională*, „Societatea de mâine", an XII, 1935, nr. 11-12, p. 165.

[51] N. Ghiulea, *Educaţia socială a poporului*, „Societatea de mâine", an II, 1925, nr. 44, p. 774.

chiar în acelaşi moment cu noi. Altfel, oricât de interesante ar fi faptele relatate, ele îşi pierd interesul, care nu le este insuflat decât de această comunicare, de această împărtăşire cu alţii în actualitate"[52].

Un alt mijloc de difuzare a culturii era considerat a fi teatrul, în acelaşi timp şi un important factor de progres social, în calitatea lui de îndrumător al spiritului colectiv, de tribună de propagare şi de sădire a ideilor constructive şi a aspiraţiilor celor mai înalte, precum şi de oglindă a vieţii sociale: „Dramaturgul prinde esenţa frământărilor unei societăţi, ale unei naţii sau ale umanităţii întregi şi le obiectivează în arta sa, astfel că spectatorul poate prinde conştiinţă de esenţa frământărilor sufletului omenesc"[53].

5. SISTEM NORMATIV. ORGANIZARE ŞI CONDUCERE

Problemele legate de organizarea şi conducerea vieţii sociale reprezintă cea de-a cincea direcţie tematică abordată în „Societatea de mâine" (98 u.t., respectiv 9,50% din producţia sa sociologică). Promovarea conducerii ştiinţifice a societăţii şi apelul permanent în favoarea întronării unei politici sociale raţionale au constituit preocupări constante pentru revistă, colaboratorii ei susţinând, cu argumente izvorâte din cercetarea realităţii sociale, necesitatea schimbării opticii conducătorilor ţării în sensul orientării lor spre nevoile celor mulţi şi a renunţării la un sistem legislativ subordonat intereselor unui grup restrâns şi generator de conflicte sociale. „Puterea politică a statului şi posibilităţile dezvoltării economice nu mai pot fi subalternizate influenţei unor anumite categorii sociale [...] E ceasul când trebuie să avem în vedere toate categoriile sociale, indiferent de obârşia şi de noblețea slujbei. Prin urmare, trebuie să tindem spre astfel de aşezări, încât profitul activităţilor să se întindă pe raza cea mai întinsă, deşteptând la viaţă întregul organism social"[54].

Reformarea social-politică şi economică a societăţii, reclamată de principiile democratice aflate la baza organizării statului român, nu putea fi viabilă decât dacă emana din „pământul realităţilor", ceea ce presupunea înlocuirea politicii empirice cu una ştiinţifică, fundamentarea deciziilor pe analiza fenomenelor şi proceselor sociale. Etapele procesului de elaborare a deciziilor au fost schiţate de către I. Clopoţel, în cadrul efortului său de întemeiere a unei politici raţionale în regiunea M. Apuseni: „Întâia condiţie a posibilităţii de a se crea un regim nou este fără îndoială a da o însărcinare precisă unui mănunchi de oameni care au concepţie economică şi darul investigaţiei la faţa locului [...] A doua condiţie este apoi o informaţie precisă, riguros controlată cu aparat ştiinţific, de către oameni cu totul

[52] P. Ilcuş, *Problema conţinutului social al presei*, „Societatea de mâine", an III, 1926, nr. 7, p. 117.

[53] I. Breazu, *Rolul teatrului în societate*, „Societatea de mâine", an II, 1925, nr. 16-17, p. 291.

[54] I. Clopoţel, *Industrializarea agricolă a României*, „Societatea de mâine", an XIV, 1937, nr. 3, p. 84.

imparțiali [...] A treia condiție este analiza materialului obținut și fixarea soluțiilor de reconstruire"[55].

Revista și-a adus din plin aportul la fundamentarea sociologică a politicii, prin promovarea unor studii și cercetări asupra diferitelor domenii, nivele și aspecte ale societății românești, care și-au propus cunoașterea esenței, a legităților fenomenelor și întemeierea științifică a unor concluzii în măsură să contribuie la optimizarea organizării și conducerii sistemului nostru social, prin înlocuirea „oportunităților momentane" cu principii bine determinate, și având caracter de generalitate și permanență.

„Societatea de mâine" a militat, astfel, pentru întemeierea unei politici sociale raționale, ale cărei scopuri și sarcini au fost definite de către N. Ghiulea astfel: „Politica socială are scopul suprem să ridice existența întregii vieți sociale la gradul de cultură și civilizație la care au ajuns cei mai buni dintre noi. Ea însă nu are a avea ca singur mijloc pentru ridicarea societății bunăvoința statului și a indivizilor ajunși, cărora nu le tihnește traiul bun din cauza mizeriei ce o văd în jurul lor. Pentru oamenii cu simț social, întâiul mijloc al politicii sociale trebuie să fie trezirea în mase a nevoilor de cultură și civilizație și apoi sădirea în suflet a dorinței de a lupta ca prin sporirea puterilor de producție să câștige o cât mai bună stare, deci întâi trezirea în mase a trebuinței și apoi voința să și-o îndeplinească"[56].

Principalele probleme analizate în acest context tematic au vizat: a) optimizarea vieții publice ardelene în general și a celei politice în special, pe baza clarificării situației politice locale și a depășirii dezorientării provocate de integrarea acestei zone într-o nouă organizație de stat; b) conducerea științifică a sistemului instrucției publice; c) conducerea științifică a sistemului sanitar; d) asigurarea stării de sănătate a populației și protejarea capitalului biologic al neamului, prin combaterea fenomenului de denatalitate și a bolilor sociale.

6. METODE ȘI TEHNICI DE CERCETARE SOCIALĂ

Deși această tematică este mai puțin abordată în revistă (49 u.t., respectiv 4, 80% din producția sa sociologică), se poate afirma că „Societatea de mâine" a fost preocupată să ofere virtualilor cercetători de teren elemente de metodologie sociologică, metode și tehnici de cercetare socială, contribuția sa concretizându-se, din acest punct de vedere, în:

a) Prezentarea metodei de cercetare monografică utilizată în campaniile de teren ale Institutului Social Român, monografia fiind considerată un pas important, dacă nu chiar decisiv, pe calea asigurării unui caracter științific sociologiei: „Elaborarea pe îndelete a chestionarului și analiza meticuloasă a faptelor sociale pe

[55] Idem, *Un nou regim al Munților Apuseni*, „Societatea de mâine", an III, 1926, nr. 18, p. 343.

[56] N. Ghiulea, *Gânduri răzlețe. Din carnetul unui sociolog*, „Societatea de mâine", an II, 1925, nr. 1-2, p. 17.

teren au fost prilejuri care au dat ştiinţei sociologice de la noi o orientare cu totul nouă. Luându-şi sursele din însăşi viaţa socială a ţării, sociologia şi-a definit tot mai mult scopurile şi şi-a lărgit şi îmbogăţit orizonturile. Din însăşi natura aceasta vie a sa, sociologia şi-a construit teoria cea mai adecvată şi mai plină de adevăr [...] Monografia a fundamentat ştiinţa sociologică. Prin observaţie şi experimentare, prin datele empirice şi prin metoda analitică, sociologia s-a recules şi şi-a luat avântul meritat"[57].

b) Elaborarea şi popularizarea propriei metode de investigare a realităţii sociale, metoda sociografică, o sinteză între modelul sociografic al lui R. S. Steinmetz, bugetele de familie ale lui Fr. Le Play şi monografia sociologică a lui D. Gusti[58]. Concepută ca studiu în exclusivitate al problemelor contemporaneităţii, metoda elaborată de către I. Clopoţel şi dezvoltată cu contribuţia unor colaboratori din cadrul revistei, între care merită a fi menţionaţi P. Suciu, V. Aràdi şi P. Grecu, a fost considerată în epoca respectivă ca o alternativă la metoda monografică: „Metoda sociografică a d-lui Ion Clopoţel se caracterizează prin îndepărtarea pe cât posibil a tot ceea ce constituie romantismul istoric, atât de necontrolabil, insistând mai mult asupra realităţilor sociale, care, după d-sa, au o mare şi vădită întâietate pentru refacerea românismului. Dl. Ion Clopoţel este pentru soluţionarea imediată a nevoilor locale, ceea ce face din metoda d-sale un lucru exact, practic şi controlabil"[59].

c) Încercarea de instituţionalizare a cercetării sociale, pe calea concentrării în cadrul ei a tuturor forţelor intelectuale capabile şi doritoare să întreprindă „anchete de teren" şi „anchete de cabinet", subliniindu-se importanţa realizării unor investigaţii bazate pe instrumente standardizate, în măsură să furnizeze date comparabile şi, deci, apte de a fi sintetizate în lucrări mai ample (monografii zonale şi regionale). Mai mult, investigaţiile de teren şi sociografierea unor comunităţi sociale, realizate pe baza unor planuri comune de lucru, erau considerate mijloace prin intermediul cărora se putea constitui materialul documentar al sociologiei. „Cum să te ridici la formule în mod universal valabile, la legi sociologice, dacă nu posezi un număr cât mai mare de date reale ce se pot supune aceleiaşi interpretări"[60], se întreba I. Clopoţel, din răspunsul său la această întrebare detaşându-se propria-i concepţie, imprimată şi colaboratorilor revistei, cu privire la raportul dintre sociologie şi sociografie, la locul şi utilitatea demersului sociografic în cadrul cercetării sociologice. După părerea sa, sociografia constituia o primă etapă a cunoaşterii sociologice (furnizarea de material documentar pentru sintezele teoretice) şi, în acelaşi timp, o verigă de legătură între laboratorul ştiinţific şi câmpul de acţiune socială (identificarea şi definirea problemelor sociale).

---

[57] I. Clopoţel, *Avântul ştiinţific al sociologiei prin cercetarea monografică*, „Societatea de mâine", an XI, 1934, nr. 4-5, p. 67.

[58] I. Filipescu, S. Chelcea, *Ion C. Clopoţel – sociolog şi publicist patriot*, „Viitorul social", LXXIX, 1986, nr. noiembrie-decembrie, p. 557.

[59] I. D. Suciu, *Fragment din monografia comunei Alioş*, „Societatea de mâine", an XVIII, 1940, nr. 1, p. 21-22.

[60] I. Clopoţel, *Să ne asociem!*, „Societatea de mâine", an II, 1925, nr. 4-5, p. 51.

Deşi încercarea de instituţionalizare a cercetării sociale n-a avut succes, trebuie remarcat faptul că revista a reuşit să trezească în rândul unui mare număr de intelectuali pasiune şi interes pentru investigarea fenomenelor sociale, ca şi preocuparea pentru problemele reale ale poporului român. Ca urmare, în „Societatea de mâine" au fost publicate frecvent materiale rezultate din cercetarea unor probleme sau unităţi sociale, revista constituind, astfel, un for de dezbatere a unor asemenea probleme, ca şi o preţioasă sursă de informare cu privire la viaţa social-economică, politică şi culturală din perioada interbelică, mai cu seamă a celei transilvănene. „Cu **Societatea de mâine,** problematica vieţii transilvănene îşi are o reflectare multilaterală [...] Revista adresează cititorilor săi chemarea de a medita la viitorul societăţii româneşti, propunându-le un program de orientare progresistă, în care echitatea socială şi culturalizarea alcătuiesc două repere fundamentale [...] Cuprinsul celor câteva mii de pagini atestă seriozitatea cu care ani de-a rândul se îndeplineşte acest program îndrăznet, eşafodat pe analiza nemijlocită a realităţii autohtone"[61].

Şi, dacă adăugăm la cele de mai sus şi faptul că revista a publicat şi multe materiale purtând semnătura unor reprezentanţi de frunte ai comunităţii noastre sociologice, ne putem ralia fără nici o reţinere opiniei lui I. Clopoţel, şi anume că o istorie a sociologiei româneşti interbelice ar fi incompletă dacă nu ar include printre realizările sale activitatea în domeniu desfăşurată de către colaboratorii „Societăţii de mâine"[62].

Contribuţia revistei la dezvoltarea sociologiei noastre interbelice a fost, de altfel, recunoscută, „Societatea de mâine" fiind încadrată în „axa sistemului publicaţiilor sociologice din perioada interbelică", în compania onorantă pentru ea a prestigioaselor reviste „Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială", „Sociologie românească", „Affaires Danubiennes", „Revista Institutului Social Banat-Crişana" şi „Buletinul Institutului Social din Basarabia"[63].

[61] V. Fanache, *„Gând românesc" şi epoca sa literară. Studiu şi bibliografie*, Bucureşti, Edit. Enciclopedică Română, 1973, p. XXXIV-XXXV.

[62] I. Clopoţel, *După întâiul deceniu*, „Societatea de mâine", an X, 1933, nr. 12, p. 216.

[63] Şt. Costea (coord.), *Istoria sociologiei româneşti*, Bucureşti, Edit. Fundaţiei „România de Mâine", 1998, p. 343.